

Janko Jurančič

O Marinu Držiću in njegovih dramskih delih na slovenskih gledaliških odrih

(Odlomek iz daljše študije)

Ko je hrvatsko gledališče ob izdatni podpori literarne znanosti odkrivalo umetnika Držića, tudi slovenska publika za vse to ni mogla ostati ravnodušna. Lahko rečemo, da je slovensko gledališče v korak spremljalo napore hrvatskega gledališča ob tem vprašanju in s svojimi uprizoritvami potrjevalo hrvatske kulturne delavce, da so na pravi poti.

Slovenska publika je prvič slišala z odrskih desk ime Marina Držića kmalu po prvi svetovni vojni. Opera Slovenskega narodnega gledališča je 3. oktobra 1923 uprizorila Božidara Širole Novelo od Stanca, »komična opera v 1 dejanju. Libreto: M. Držić«. Po premieri je sledilo še šest predstav, kar za takratne razmere ni malo.

Fotezova adaptacija pomeni prelomnico tudi pri nas, kajti to je bil nazoren zgled, kako se star tekst približa današnjemu času. V gledališki sezoni 1941/42 je Drama Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani postavila v svoj repertoar dramsko delo Boter Andraž, z dodanim naslovom v oklepaju: (Dundo Maroje), »Ena komedija v' treh aktih«. Premiera je bila 7. novembra 1941 in nato še 19 repriz v isti sezoni. Botra Andrasha je za oder priredil Mirko Rupel, po Fotezu, kakor pravi v naslovu rokopisa.¹ Pripominjam, da se je Ruplova prireditev najdalje odmaknila od originala, pa tudi od Fotezove adaptacije. Zbudila pa je zanimanje za Držića pri drugih gledališčnikih in tako se z Botrom Andrashem začenjajo v naši prevodni literaturi vrstiti prevajalci in prevodi Držićevih del.

Poglejmo najprej, kdo so prevajalci, kaj so prevajali in kje so se njihovi prevodi uprizarjali!

Ruplov zgled je potegnil za seboj Mirka Mahniča, ki je 1950 prevedel Dunda Maroja pod tem naslovom in v knjižno slovenščino, prevod pa so igrali v Šentjakobskem gledališču v Ljubljani in dve leti pozneje v Trstu. Ker repertoar, izdan ob stoletnici slovenskega gledališča, Šentjakobčanov ne upošteva, nimam podatkov, koliko je bilo predstav. V Trstu je bila premiera 12. aprila 1952, vsega je bilo 10 predstav. V Mahničevem prevodu je Dunda Maroja uprizorilo Slo-

¹ Boter Andrash. Ena komedija v' treh aktih. Obdejlana po ti hrouashki: Dundo Maroje od Marina Dershizha. Po prenavedbi M. Fotesa na slovenska tla presadil M. Rupel.

vensko narodno gledališče v Mariboru v sezoni 1964/65. Premiera je bila 20. oktobra 1964, skupaj 24 predstav. Za zdaj so še neevidentirani amaterski odri po Sloveniji, ki so v skoraj dveh desetletjih brez dvoma precejkrat igrali Dunda Maroja v gornjem prevodu. V quizu dne 13. marca 1968 na Televiziji Ljubljana je zastopnica skupine iz Mežice povedala, da so tudi tam igrali Dunda Maroja. Drugih podatkov ni dala.

Botra Andraža je v sezoni 1953/4 igralo Gledališče Slovenskega primorja. Premiera je bila 23. novembra 1953, skupaj 46 predstav. Po nekoliko predru-gačenem rokopisu so komedijo o botru Andražu igrali v Drami Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani; premiera je bila 30. junija 1959, skupaj 35 predstav.²

Dundo Maroje je pritegnil še enega prevajalca. Za Slovensko ljudsko gle-dališče v Celju ga je prevedel Bruno Hartman.³ Prva predstava je bila 1. ok-tobra 1958 in ji je sledilo še 20 uprizoritev.

Kakor Ljubljana tako se je tudi Maribor zgodaj zanimal za Držića. Slo-vensko narodno gledališče v Mariboru je 10. oktobra 1950 pokazalo svoji publiki pastoralo Plakir, v prevodu Jara Dolarja, ki je delo prevedel po priredbi Marka Foteza in svoj prevod imenoval »komedija v dveh dejanjih«. Drama je doživela 17 predstav.

Tretje Držičevo delo, ki ga igrajo slovenski odri, je komedija Tripče de Utolče, komedija v treh dejanjih⁴ — original ima pet dejanj — ki jo je po pri-reditvi in dopolnitvi Vojmila Rabadana prevedel Janko Moder, igralo pa jo je Mestno gledališče v Ljubljani, s premiero 24. januarja 1959. Uprizoritev je doživela 63 predstav, kar pomeni za Držića rekordno število v okviru ene sezone. Kar se načina prevajanja in lokalizacije dejanja tiče, je šel po Ruplovih stopinjah tržaški prevajalec in režiser Modest Sancin.⁵ Lokaliziran prevod je igralo slovensko gledališče v Trstu, od 26. junija 1963 se je zvrstilo 10 predstav.

V zadnjih letih se je gornjim trem Držičevim dramam v slovenskem pre-vodu pridružil še četrti prevod, namreč prevod komedije Skopuh, v originalu Skup;⁶ prevajalcu Mirku Mahničju je služil tekst izdaje Matice hrvatske 1962, ki ga je priredil Milan Ratković. Komedija je na koncu neznatno okrnjena, kar je prevajalec dopolnil; dodal je 2 in pol strani.

Če se sedaj vprašamo, kako se je Držić udomačil na slovenskih tleh, dobimo te številke:

1. Prevajalo ga je šest prevajalcev in sicer Mirko Rupel, Mirko Mahnič, Jaro Dolar, Bruno Hartman, Janko Moder in Modest Sancin.

2. prevedena so štiri njegova dela: Dundo Maroje, Tripče de Utolče, Skopuh in Plakir. Prvi prevod je v treh variantah: v knjižnem jeziku, v historičnem knjižnem jeziku Janeza Svetokriškega in v kraškem narečju.

² Podatki o predstavah so vzeti iz Repertoarja slov. gledališč, Lj. 1967.

³ Marin Držić, Tripče de Utolče. Prev. J. Moder, Prosv. servis, Lj. 1960, str. 96.

⁴ Marin Držić, Tripče de Utolče. Komedija v (dveh) delih. Obnovil dr. Vojmil Rabadan. Prevedel Janko Moder. Prosvetni servis Ljubljana 1960; ureja Marjan Belina.

⁵ Držić Marin & Rabadan Vojmil & Sancin Modest: Laz'r s p'd klanca (Tripče de Utolče). Kamjedja v 2 talih.

⁶ Marin Držić, Skopuh. Prevedel Mirko Mahnič. Založil Prosvetni servis, Ljubljana 1965; spremne besede Marjan Belina.

3. Držica so igrale vse pomembne slovenske gledališke hiše: Slovensko narodno gledališče v Ljubljani, drama in opera, Mestno gledališče v Ljubljani, Šentjakobsko gledališče v Ljubljani, nadalje gledališča v Celju, Mariboru, Kopru in Trstu, hkrati pa razna amaterska gledališča, ki jih bo še treba ugotoviti.

4. Po nepopolni statistiki je največ repriz doživela komedija Tripče de Utolče v Mestnem gledališču v Ljubljani. Glede priljubljenosti Držičevih komedij pri občinstvu pa naj navedem besede ocenjevalke Stanke Godnič: »V Šentjakobskem gledališču skoraj ni sezone, v kateri se ne bi odločili za izvedbo ene priljubljenih renesančnih dubrovniških komedij ali njene predelave. Tako je stalnim obiskovalcem tega prizadevnega in igralsko lepo utečenega gledališča še vedno v prijetnem spominu „Skopuh“. Ansambel pozna dobo in njen stil, igralci, ki so v prejšnjih sezonah igrali podobne vloge, se lahko ob študiju novih posvetijo oblikovanju nadrobnosti, ki so za plastičnost likov tako zelo pomembne. Vse to se je poznalo tudi „Dundo Maroju“.⁷

Kronološko prvi je Ruplov »prevod«, če ga smem tako imenovati, kajti prevajalec ali prireditelj se je zelo oddaljil od originala in prav zato je njegovo »ponašanje« ali »presaditev«, kot se je sam izrazil v naslovu, problematično. Takemu načinu prevajanja pravimo tudi lokalizacija, vendar je vprašanje, kako daleč smemo v takih »presaditvah« iti. Rupel je namreč dejanje drame prenesel v slovensko okolje, na Vipavsko, v tekstu pa se poslužuje arhaiziranega vipavskega narečja, pri čemer je pritegnil še knjižni jezik Janeza Svetokriškega. Po lastnem zatrdilu se je naslonil na adaptacijo Marka Foteza. Ta naslonitev je zelo rahla, kot nam bo pokazalo nekaj primerov.

Osebe je na primer tako prenesel:

Fotez

Dundo Maroje, dubrovački trgovac
 Maro, njegov sin
 Ugo Tedeško, njemački plemić
 Bokčilo, sluga Dunda Maroja
 Popiva, sluga Mara Marojeva
 Pomet, sluga Uga Tedeška
 Ondardo de Augusta
 Sadi, lihvar
 Niko } mladi Dubrovčani
 Vlaho }
 Stražar
 Oštijer
 Laura, rimska kurtizana
 Petrunjela, njena služavka
 Pere, Marova vjerenica
 Baba, njena pratilica
 Vojnici, bakljonoše, Ondardova pratnja
 Dogada se u Rimu u XVI stoljeću.

Rupel

Boter Andrash, en kupez is Vipave
 Drejzhe, njega šin
 Don Alfonso, mlad shlahтник
 Shimen, hlapez botra Andrasha
 Popiva, Drejzheto v šlushabnik
 Medesh, šlushabnik don Alfonsa
 Don Alvaro de Granada, en shlahтник
 Blash } mladenizha s' Vipavškiga
 Tomash }
 En rihtni hlapez
 Laura, ena lotrza v Rimi
 Katrina, nje dejkla
 Shpelza, Drejzheto va nevejfta
 Barbara, štara dejkla
 Godi je v' Rimi okuli 1650. lejta.⁸

Prireditelj M. Rupel je iz Fotezovega močno reduciranega seznama oseb črtal še oderuha Sadija in krčmarja, v 2. varianti iz leta 1959 pa Sadi nastopa

⁷ Marin Držić, Dundo Maroje. Premiera na ljubljanskem Šentjakobskem odru. Delo 6. februarja 1968.

⁸ Prim. Marin Držić, Dundo Maroje. Komedija u tri čina. Za savremenu pozornicu prir. M. Fotez, Zagreb 1950, 5; — in Rupel, Boter Andrash, rokopis iz Arh. SNG, št. 765/4, str. 2.

v drami. Namesto Dubrovčanov nastopajo Vipavci. Nemškega plemiča Uga Tudeška (Držić) ali Tedeška (Fotez) je v 1. varianti (leto 1941) zamenjal španski don Alfonso, »mladi žlahtnik«, v 2. varianti pa Her Hans. Slovenski prevod brez »Tudeška« je zelo okrnjen. V Držićevem originalu je to ena izmed centralnih oseb. V Dubrovniku kot izrazitem mediteranskem mestu je lik Nemca, ki se do blaznosti zatreska v lepoto s sončnega juga in ki svojo okolico zabava tudi s slabim znanjem lokalnega jezika, na publiko deloval nadvse komično. V dubrovniški literaturi je Tudešak nova oseba na odru, vendar pa Dubrovničanom vsaj nekoliko znana iz italijanske literature. Kar se tiče nasprotja med renesančno južno ter protestantsko severno Evropo, v resnici nasprotja med romansko in slovansko miselnostjo na eni ter germansko na drugi strani, so bili dubrovniški gledalci z dušo in srcem na strani juga. S komiko, ki jo je avtor spletel okrog Uga, je izrazil svoj in splošno mediteranski odpor zoper ošabno zvišenost, ki karakterizira Ugove rojake. Rupel si zaradi okupacije slovenskega ozemlja (1. bralna vaja Botra Andraža je bila 19. avg. 1941, kot je zapisano na tipkopisu iz Arhiva SNG) ni upal postaviti na oder »nemškega plemiča«, ki bi se mu publika morala smejati. Namesto Ondarda de Augusta (= nemški plemič iz Augsburga), ki ga je dodal Fotez v svoji dopolnitvi okrnjenega »Dunda Maroja« kot Laurinega očeta, je Rupel v 1. varianti podal Španca Don Alvara de Granada, v 2. var. pa nastopa Ondardo de Augusta.

Druge osebe so, z istimi (Popiva, Laura) ali »poslovenjenimi« imeni (Maroje — Andraž, Maro — Drejče, Pomet — Medež, Niko — Blaž, Vlaho — Tomaž, Petrunjela — Katrina, Pere — Špelca), nosilci dejanja ustrezno tekstu v glavnem pri Fotezu, deloma pri Držiću, deloma pa je dodajal iz lastne lektire. »Poslovenjen« je tudi izraz »dundo« (kar pomeni »stric, ujec«) v boter »cum-pater«, kar po moji sodbi ni isto kot dundo.

Presmela bi bila trditev, če bi dejal, da se tekst »prevoda« ujema s tekstom Fotezove adaptacije, še manj pa seveda s tekstom Držićevega originala. Pravilnejša je formulacija, če rečem, da tekst pri Ruplu poteka v glavnem paralelno s Fotezom, mutatis mutandis tudi v krajevnih podatkih in v celotni lokalizaciji drame. Rupel je komedijo prenesel, ali kakor je sam dejal, »presadil« iz Dubrovnika oz. Kotora v Ljubljano oz. Vipavo. Nekatere osebe so iz Vipave, dejanje se odigrava v Rimu, gledalci pa so v Ljubljani in tu gledajo uprizoritev dogodivščin botra Andraža. Maroje je poslal sina Mara v Jakin in Firence, pa jo je fant pobrisal v Rim, boter Andraž pa pošlje Drejčeta v Benetke in Padovo, pa je neubogljivega sinka prav tako zvabil uživaški Rim v svoje zanke. Fotezove režiserske napotke je Rupel skoraj čisto opustil.

Jezik Ruplove prireditve je vipavsko narečje, kakor se odraža v pridigah Janeza Svetokriškega (konec 17. st.). Iz Svetokriškega je Rupel vnesel v svojo adaptacijo tudi stil pripovedovanja in kakšen pasus, na primer »sanje«, ki jih Katrina pripoveduje Medežu (II. dejanje). Držićeve oz. Fotezove romanizme (dubrovniške lokalizme) je zamenjal s slovenskimi besedami (eror — *zmota*), ali z nemško tujko (fastidij — *špot*; jajer/arija — *luft*). Ker se je naslonil na jezik Svetokriškega, prevaja Držićeve hrvatske (slovanske) besede tudi z nemškimi (hraniti — *špižati*; tisuć — *tavžent*) ali romanskimi izposojenkami (pô kutla vina — pol *bokala* vina).

Ker Ruplova sicer zelo skrbna in spretna adaptacija ni zadovoljila vseh gledališnikov in ne publike, je na željo Šentjakobskega gledališča prevedel

Dunda Maroja v knjižni jezik Mirko Mahnič. Ta prevajalec se je v glavnem opiral na Foteza, močno pa je uporabljal tudi Ruplovo adaptacijo in deloma konzultiral Držičev original. Ubral je nekako srednjo pot med Ruplovo svobodno predelavo in Držičevim originalom. Vsaj na enem mestu je uporabil kot osnovo za prevod tekst iz druge Držičeve drame, iz Skupa; v I. dejanju 1. prizoru se Maroje in Bokčilo, po Mahničevem prevodu, takole pogovarjata:

MAROJE: Usmili se me, sveti Trifun, v grob me bodo spravili! Sin mi je dukate pobral, tále pa mi bo življenje vzel. Oh, oči, zalijte se s solzami, počí ubogo starčevsko srce!

BOKČILO: Bog ve, kdo bo prej pod zemljo! Umr! bom od žeje in lakote! Kaj, s takimle zdihoivanjem bi me rad redil? Za dukati ti je hudo, pa jih, norec, puščaš, da ti v skrinji konec jemljejo! Jalovi dukati, če pajčevin v trebuhu ne preženo. Eh, čmeri se, ker mu je sin zapravlil tistih nekaj dukatov. Čemu pa so dukati, če ne zato, da piješ in ješ in dobro živiš?

MAROJE: Kako praviš, krava pijana? Naravnost v srce si me! (Ga tepe in kriči): Kaj? Tako govoriš o zlatu? Ne veš, kaj je zlato! Ljubezen ni ljubezen, zlato je ljubezen. Zlato pridobiva staro in mlado, lepe in grde, svete in grešne, posvetne in duhovske. Zato se zdaj iz zlatih oslov doktorji delajo, zlato jim daje pamet in modrost, zlato vlada svet, ti osel!⁹

V Držičevem Skupu, I. dejanje, 2. prizor, pa beremo tale tekst:

STARAC (sam): Ja ne znam što ću, ja nijesam sikur s ovom čeljadi, ja sam nevoljan čovjek. Ne imat zlato — zlo! Imat ga na ovi način — zlo i gore!... Po misu božiju mi sve nješto govori: pod' ter se prijavi doma; pri zlatu se gubi dobrota, zlato šteti ljudi, a komodita lupeža čini, a zlato je kalamita. Amor nije amor, zlato je amor; zlato stare — mlade, lijepe — grube, svete — griješne, svjetovne — crkovne pridobiva. Zato se sada zlati osli doktoraju, er su zlatni: vas je u njih razum, prtilo, lijepe, bogato, mudro; zlatu se i prvo mjesto dava.¹⁰

Ruplov zgled je potegnil za seboj Bruna Hartmana in Modesta Sancina. Prvi je priredil (ali prevedel) Dunda Maroja, drugi pa Tripčeta, oba v tržaško narečje in zadnji je imenoval svojo adaptacijo Laz'r s p'd klanca.

Med zgodnje prevajalce Držiča spada Jaro Dolar, ki je Plakirja prelin v stihe in prevedel v prozo, natanko po originalu. Njegov prevod je v knjižni slovenščini. Jubilejno leto 1958, ko se je obhajala 450-letnica Marinovega rojstva, je med prevajalce privabilo Janka Modra, ki je po Rabadanovi prireditvi pripravil za oder Mestnega gledališča v Ljubljani Tripčeta. Kakor je prevajanje del, ki so nam časovno in krajevno tako zelo odmaknjena, zelo težko, tako se je prevajalec prav pri Tripčetu moral spoprijeti s posebno težkimi nalogami. Poleg splošnih zahtev ob starinskem tekstu je moral upoštevati še narečne nianse med starim Dubrovnikom in Kotorom. Prevajalec pravi sam o tem: »...velja(lo je) pač ohraniti posamezne heterogene kategorije Držičevega govora in jim poiskati ustrezne stopnje v slovenščini. Odločil sem se torej za rahel nadih primorske govorice, pa ne konkretno tega ali onega narečja, temveč zgolj stilizirano: kakor si po nekaj najopazljivejših besedah, frazah, redukcijah, akcentih, besednem redu in oblikah naivno predstavljamo Primorca; zakaj nekaj naivnosti je tudi v Držičevem besedilu. Tako sem naj-

⁹ Gl. tipkopis Dunda Maroja v arhivu Šentjakobskega gledališča.

¹⁰ Stari pisci VII² 206.

laže in najharmoničneje vkomponiral tudi nujni laški element. Na tej podlagi sem nadalje poskusil nakazati nekaj nians že pri samih Kotorčanih, še bolj pa pri drugih osebah. Tako je pedant Krisa značilen šolnik s preciznim eljkanjem; Dubrovčani so gosposki trubadurji z izbrano knjižno govorico; negromant je tipičen mednarodni klobasač z laško provenienco. Turku sem moral dati še več turščine, kot je je v izvirniku, ker bi ga bilo sicer z izvirnikovo »turščino« pri nas slišati, kot da govori »čisto« srbščino, ker ima srbohrvaščina za Slovence toliko povsem posvojenih turških izposojenk.¹¹

Na koncu se bom rahlo dotaknil še vprašanja valorizacije obeh tipov prevodnih tehnik, s katerima se pri transponiranju Držića v slovensko literaturo srečujemo. Vprašanje je, ali je bolje Držića prevesti natanko po originalu (tudi po prečiščenem!), ali je bolje, da nam prireditelj Držića »približa, presadi« v naše okolje, da vnese v delo tako rekoč »našo« problematiko. Mnenja so različna. Eni so za to, naj ostane avtor umetniškega dela, tudi če pripada prejšnjim stoletjem, nedotaknjen, drugi pa mislijo, da je treba »zastarelo« delo dramaturško temeljito predelati, izhajajoč s stališča, da je gledališče kot posrednik med avtorjem in publiko dolžno nuditi gledalcem jasen in vsebinsko popolnoma razumljiv tekst. V teatrskem trikotniku: avtor — igralec — publika se razmerje med temi tremi faktorji nenehno izpreminja. Avtor oz. njegov dramski tekst je konstanta, okamenina nekega časa in nekih razmer, igralec in publika pa sta kot produkt dialektičnega razvoja vedno drugačna. Diskrepanca med imenovanimi tremi faktorji je torej neizbežna. Avtor obstane v času in »zastari«.

Poborniki teze o nedotakljivosti in drugi o adaptivnosti književnih del, zlasti dramskih, se opirajo na »tehtne« argumente, vsaka skupina na svoje. Stoodstotno pa ne velja ne ta ne ona teza. Resnica je nekje v sredini, v zlati sredini, sedaj bliže tej, drugič nasprotni skrajnosti. Dramaturške predelave, ki sta jih na Držićevih komedijah opravila Fotez in Vojmil Rabadan so gotovo do neke mere umestne, in sploh so take dramaturške predelave umestne, če za avtorja niso preveč »boleče« in če so opravljene s potrebno resnostjo in strokovnostjo. Tu bi imel glede Fotezovega Dunda Maroja nekaj pripomniti, vendar bom to storil v prihodnji alinei. Z načinom »predelave« ali »presaditve«, kakor sta si jo zamislila Rupel in Sancin, pa se ne morem strinjati, kajti to je negacija pisatelja, razdejanje njegovega teksta in graditev nečesa novega iz elementov tujega duševnega dela. Pri tem se človek vpraša, ali so taka prisvajanja kljub deklaraciji, kdo je prvi avtor, dopustna, in drugič, ali je to »novo« boljše od starega. Ob Botru Andražu in Lazarju se upravičeno začudimo: »Kje je potem avtor Držić?« — kakor je pred leti vprašal kritik Branko Rudolf ob znatno skromnejši Belinovi »prireditvi« Mahničevega prevoda Dunda Maroja za gledališko predstavo v Mariboru.¹²

Predelavam in prireditvam pod geslom modernizacije, približevanja in podobno se pridružuje še poseganje v bistvo Držićeve umetnosti, v vulgarizacijo njegovega teksta. Mislim na dodajanje elementov komedije dell'arte, cenениh šal, dvoumnih namigavanj itd., s čimer ni štedil Fotez. Na takih pregrehah zoper

¹¹ Janko Moder, Ob novem Držiću v slovenščini, Gledališki list, Mestno gledališče Ljubljana, 1958—1959, št. 5, 105.

¹² Branko Rudolf, Marin Držić »Dundo Maroje«, Dialogi 1965, 58.

Uprizoritev »Botra Andraža« v režiji Bojana Stupice (1941/42)

Držićev tekst trpijo tudi slovenski prevodi. Da ne bomo nedolžnih krivili, pogledajmo v tekst: »Ja sam tvoj, budi moja, tebi moj, meni tvoja! (citiram Fotezov tekst), Ja moje, a ti tvoje daj na srijedu... (ibid), Ja bih htjela kad bih smjela... (ibid.), Sva se je stavila pod svoga Mara... (ibid.); slovenska prevajalca, ki ju tu primerjamo, pa sta te dodatke še pomnožila: Postela trda, dolga je nuč...; Ti bi rad koker vsak...

Na podoben način so razumeli Držićev tekst po večjem tudi režiserji, med njimi Bojan Stupica, ki je posredoval Držića publiki Jugoslovanskega dramskega pozorišta in tolikim in tolikim drugim obiskovalcem reprezentativnih gledališč v Evropi. Kritika pa je stalno poudarjala, da Držićeva komedija pripada komediji eruditi, zato se frivolni in groteskni vložki komedije dell' arte prav nič ne prilagajo Držićevemu tekstu. Naj iz mnogih kritik citiram tu odlomek ene najnovejših: »U prenošenju Držićevih djela na suvremenu pozornicu i redatelj i glumci morali bi u svojim postavkama i ostvarenjima polaziti samo sa dva ishodišta: Držićeva teksta i dobrog poznavanja naše prošlosti. To je jedini pravilni put u prilaženju dramskom stvaralaštvu najvećeg majstora naše renesansne komediografije. Jedino je tako moguće da se pred nama ponovno otkrije prava slika tog dalekog svijeta, svijeta renesanse, koja je bila i jest manifestacija ljudskog duha, razdoblje velikih umjetničkih ostvarenja, znanstvenih dostignuća, tehničkih izuma i zemljopisnih otkrića. Taj svijet prikazao nam je i Držić u svojim djelima, slikajući našeg čovjeka u vrtlogu života i raspjevanog proljeća renesanse, stvorivši tako trajne književne umjetničke vrijednosti našeg hrvatskog činkvećenta. Pisanju tih djela on je prišao kao zreli stvaralac, rođeni komediograf, a ne lakrdijaš. Stoga njegovim komedijama, u kojima je dum Marin snagom svoje umjetničke riječi sačuvao neumrtvljene, neuništive i autentične likove naših pređa, na suvremenim pozornicama treba vratiti ljudsko dostojanstvo i veličinu jednog slavnog vremena, vratiti vedri i zdravi smijeh renesanse.«¹³

Marin Držić je bil komediograf, naš največji komediograf, resen mož in zrel umetnik, nikakor pa ne burkež in veseljak v vulgarnem pomenu besede. Tudi literarna zgodovina mu je pogosto pritikalala epitet »veseli dum Marin«, »šaljivec« itd. Ali je človek, ki vse življenje ne more najti realne baze za svoje urejeno življenje, ki v vseh svojih literarnih delih protestira proti obstoječemu redu v dubrovniški republiki, ki nam je edini omogočil pogled v socialno podzemlje gosparske republike, ki je snoval upor proti dubrovniški aristokraciji in umrl v emigraciji, ali je torej tak človek šaljivec, burkež, »veseli dum Marin«?¹⁴

Ko je zapisal:

Nije ga bit muzik, er tizijeh družu čine pjet kad veću volju plakat imaju!¹⁵ je mislil na sebe.

Prilagam »Primerjalni tekst«, odlomek iz Dunda Maroja, ki naj nazorno pokaže, kako so isti tekst obravnavali trije moderni avtorji: Fotez, Rupel in Mahnič.

¹³ Ivan Bošković, Kako da izvodimo Držića?, Telegram 9. veljače 1968.

¹⁴ Rešetar se je vprašal: »Što je potaklo veseloga Dum Marina da uskoči na političko polje?, Stare pisci VII, str. LXVII.

¹⁵ o. c., 291 (Dundo Maroje, Drugi at, šena prva).

Primerjalni tekst
PROLOG

Držić

(Pomet): Plemeniti i dobrostivi skupe, puče stari i mudri, vidim er s ušima priklonitijema i s očima smagljivijemi stojite za čut i vidjet večeras kugodi lijepu stvar,

i sumnjim, ako se ne varam, da vi scijenite i želite vidjet kugodi izvrsnu stvar, a izvrsne stvari u ovizijeh stranah nijesu se dosle činile; ni mi koji se zovemo Pomet-družina, ako se i mogu činit, nijesmo toga umjetjeonstva da umijemo činit stvari dostojne od ovakoga toli lijepa i plemenita skupa. Ma ovo brijeme od poklada budući od starijeh našijeh odlučeno na tance, igre i veselja, i videći se našoj družini od Pometa ne puštat proć poklade bez kojegodi feste ili lijepe ili grube

stavili su se za prikazat vam jednu komediju koja, ako i ne bude toliko dobra i lijepa, ali su ove žene lijepe koje ju će gledat, i vi dobri koji ju ćete slušat.

U njoj će biti jedna stvar koja scijenim da vam će draga bit, er će bit nova i stara — nova er slijedi onu prvu komediju od Pometa, kako da je ona i ova sve jedna komedija, i u tu smo svojevolju oto mi sami upali, — stara er ćete vidjet u njoj one iste prikazaoce, a to jes: Dundo Maroje, Pavo Novobrđanin, Pomet i ostali. I prva je prikazana u Dubrovniku, a ova će bit u Rimu, a vi ćete iz Dubrovnika gledat. Žene, para li vam ovo malo mirakulo Rim iz Dubrovnika gledat?

Neka znate er Pomet-družina, kako ovo što je mučno umije dobro učinit, toliko bi bolje učinili drugu kugodi stvar koja je lašnja. I ako ne uzbude šena lijepa kako i prva, tužimo se na brijeme koje nam je arkitete odvelo; i ako komedija, od šta se ne varamo, ne uzbude vam

Fotez

(Kad se glavna zavjesa podigne, scenu zakriva grimizni zastor, na kojem je grb dubrovački. Čuje se scenska muzika, koja se stiša kad pred zastor stupi) POMET (mlad sluga, okretan i dosjetljiv, govori kotorskim naglaskom): Plemeniti i dobrostivi skupe, puče stari i mudri! Vidim er s ušima priklonitijema i s očima smagljivijemi stojite za čut i vidjet kugodi lijepu stvar —

ja nazivam dobru večer, mirnu noć i pritiho godište svitlijem, umožnijem dubrovačkim vlastelom, a pozdravljam ovi stari puk: ljude, žene, stare, mlade, velike i male, puk, ki mir voli, a rat iz daleka gleda, er je rat poguba ljudske naravi. —

Mi smo se stavili prikazat vam jednu komediju koja, ako i ne bude toliko dobra i lijepa, ali su ove žene koje će gledat lijepe, a vi dobri koji ćete je slušat.

Sad će se prid vami prikazat Rim, a u Rimu jedna lijepa komedija. A vi ćete iz Dubrovnika gledat! Ajme, ljudi, para li vam se ovo malo mirakulo, Rim iz Dubrovnika gledat?

toliko draga, ali vam će Dundo Maroje, Pomet, Grubiša i ostali drazi bit. I ne scijen'te da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta oko ove komedije stratilo: šes Pometnika u šes dana ju su žđeli i sklopili. Mi ni vam obećavamo velike stvari, ni možemo: nismo tolici da možemo tolike stvari obećat i činit; kraci ljudi visoko ne dohitaju.

Ma oto vam ja brže i dotrudnih duzajem riječmi! U dvije riječi čujte argumenat od komedije »Dundo Maroje«. Ako nijeste zaboravili kako mu biše ukradeni dukati i vraćeni s patom da se sinu spodesta od svega po smrti, po tomu znajte er su novi pat učinili da se sinu Maru za onada ne spodestava, ma da mu dâ pet tisuć dukata da otide u Jakin, a iz Jakina u Fjerenču za učinit svitâ i s tjezijem svitami pak da otide na Sofiju s patom, ako se dobro ponese i da mu s dobitkom dođe, da mu skrituru od spodestaciji ončas učini, i da ga oženi i da mu da vladat svijem ostalijem dinarmi. Ma prije neg vam ostalo izrečem, uzmite nauk od Pomet-družine večeras, i nigda ni sinu ni drugome ne da'te dinare do ruke dokle mladića nijeste u vele stvari družijeh prôvali, er je mlados po svojoj naravi nesvjesna i puna vjetra, i prignutija je na zlo neg na dobro; i pamet nje ne raširuje se dalje neg koliko joj se oči prostiru, i nju veće volje vladaju neg razlog. Da vam ne intravenja kako će i Dundu Maroju večeras intravenjat koji, davši sinu Maru pet tisuć dukata u ruke, otpravi ga put Jakina, a on iz Jakina ne otide u Fjerenču neg u Rim s dukatmi, i tu spendža dukate. A Dundo Maroje, čuvši toj, kako mahnit otide starac u Rim s Bokčilom, svojijem tovijernarom. Što će segvitat, komedija vam će sama rijet, koja će svršit u veselje. Ma vi na tomu nemojte stat! Od lude djece čuvajte dinarâ, er se je ovjezijeh komedija nekoliko arecitalo nazbilj u vašem gradu koje su svršile u tradžediju; er nije svak srjeće Dunda Maroja. Drugo će intravenjat: vjerenica Marova, čuvši zlo vladanje Marovo, kako ona koja ga srcem ljubi, i bojeći se da ju ne bi desperanu ostavio, s svojijem prvijem bratučedom, izamši iz tečina haholjka trista dukata, otide put Rima, i putem obuče se na mušku, učinivši se djetić Dživa svoga bratučeda; što će naprijed bit, komedija vam će

U dvije riječi čujte argumenat od komedije »Dundo Maroje«

i uzmite nauk večeras, da nigda sinu ni ikome drugome ne date dinare do ruke dokle nijeste mladića u vele stvari družijeh provali, er je mlados po svojoj naravi nesvjesna i puna vjetra, i prignutija je na zlo neg na dobro, i pamet nje ne razširuje se dalje neg koliko joj se oči prostiru, i nju veće volja vlada neg razlog. Da vam ne intravenja kako će večeras intravenjati i Dundu Maroju koji, davši Maru pet tisuć dukata, otpravi ga put Jakina i Firenze, a Maro iz Jakina ne otide u Firenzu neg u Rim i tu — spendža dukate. A Dundo Maroje, čuvši to, kako mahnit otide u Rim s Bokčilom, svojijem slugom da zamijesi Maru pulentu.

Drugo će zamijesit Pere,¹⁶ Marova vjerenica, koja, čuvši za zlo vladanje Marovo i bojeći se da je ne bi desperanu ostavio, sa svojom babom otide put Rima, a putem se obuče na mušku.

A kad je ona prispjela, to ti najednom... Ma što će se dogodit, komedija će sama

¹⁶ Gl. opombo 17.

spovidjet. I drugo neću rijet, neg vas
 ću molit — s ljubježivijem srcem čujte
 i vidite, er ako nas uzljubite, i mi i naše
 stvari drage vam će bit; ako li inako
 učinite, i lijepa komedija kazat vam se
 će gruba, što će vaš grijeh bit a ne od
 komedije. Ma vi dobri nećete moć neg
 dobro i mislit i rijet; a u zle se mi ne
 impačamo, — tizijem ne hajemo da smo
 drazi. A poslat ćemo našega negromanta
 da š njima rasplijeta; a nam daleko kuća
 od tzejijeh obraza od mrčarije. Ma oto
 vam Dunda Maroja, stav'te pamet na ko-
 mediju i zbogom!

Rupel

PRVO DEJANJE

MEDEŽ (*mlad sluga, bister, gibčen, do-
 miseln*): Zlahtni, visoku rojeni inu gnad-
 livi vsi, lubeznivi poslušavci! Brumne
 gospe, časti vrejdni gospudje, vduve inu
 vdovci, presrčne dejkelce inu hlapčiči!
 Vidim, koku z ušesami napetimi inu
 svejtlimi očesami prčakujete, da bi sli-
 šali inu videli kejkaž lejpiga inu dobriga.

Voščim vsem en dober večer inu po-
 zdravlam le-te dobre ljudi, moške inu
 ženske, ta stare inu ta mlade, ta velike
 inu ta male, ta uboge inu ta bogate. Mi
 smo si naprej vzeli igrat vam eno ko-
 medijo, desilih ne bode tulikajz lepja
 inu dobra, ali so le-te žene, kir jo bodo
 gledale, leppe inu vi dobri, kir jo bote
 šlišali.

Bo kdu rekel:

»Je špot inu sramota, da mi takoršne go-
 spude v gostje povabimo inu taku malu
 inu žleht taistim naprej postavimo.« Mi
 pak s Sokratam njemu hitru odgovo-
 rimo: »Če so naši pravi prjatelni, tu
 malu bodo za dobru vzeli, če pak nejso
 prjatelni, še tiga nejso vrejdni.« Zdajci
 se bo pred vami prkazalu tu rimsku
 mejstu inu v Rimi ena komedja, vi pak
 boste iz Ljubljane gledali. Ah, lubi moji,
 vam se zdi le-tu en majhen mirakul, Rim
 iz Lublane gledat.

Na kratko poslušajte argumentum le-
 te naše komedije inu nocoj se navučite,
 de nikuli sinu inu obeni drugi peršoni
 nej trbej dajat denarjov v roke, ako nje

rijet. A ja vas molim, s ljubežljivijem
 srcem čujte i vidite, er ako nas uzlju-
 bite, i mi i naše stvari drage će vam
 bit. Ako li inako učinite — i lijepa ko-
 medija kazat će vam se gruba, što će
 vaš grijeh bit, a ne od komedije. Ma
 vi dobri, nećete moć neg dobro mislit
 i rijet. A u zle se mi ne impačamo!
 Ergo — stav'te pamet na komediju i —
 do videnja vam!

(*Pomet ide na protivnu stranu od svog
 izlaza. Scenska muzika prelazi u cre-
 scendo. Svjetlo se gasi i u tami se po-
 diže grimizna zavjesa s grbom.*)

Mahnič

PROLOG

POMET (*pred zaveso*): Plemenito in viso-
 korodno občinstvo, častitljiva starost in
 razposajena mladost, spoštovane vdôve
 in vdôvci, ljubeznive gospodične in go-
 spodiči!

Vidim, kako z velikimi očmi in na-
 petimi ušesi pričakujete, da boste nocoj
 videli in slišali nekaj nadvse čudovitega.
 Kako ne, saj je pomlad in spomladi se
 moramo razvedriti, nasmejati in naljubiti
 se! Zatorej vsem skupaj voščim prav
 lep večer in pozdravljam prav vse, moške
 in ženske, stare in mlade, velike in majh-
 ne, siromašne in bogate! (*Zastor se odpre.*)
 Naša gledališka družina je sklenila za-
 igrati vam komedijo o Dundu Maroju.
 Noćemo že vnaprej reći, da je ta kome-
 dija lepa in dobra, trdimo pa lahko, da so
 lepe ženske, ki nas bodo gledale in dobri
 vi vsi, ki nas boste poslušali.

Zdaj zdaj se bo pred vami prikazalo
 rimsko mesto in v tem mestu zelo mi-
 kavna komedija. Vi pa jo boste gledali
 iz Dubrovnika! Čudno, kaj? Res čudno:
 Rim iz Dubrovnika gledati. Sicer pa, kaj
 vam toliko govorim?

Poslušajte argumentum te naše kome-
 dije in se naučite, da ni dobro drugim
 denarce v róke dajati, še lastnemu sinu

v veliku družih rečeh nejste iskusili; zekaj mladust je norust inu je k slabimu nagnena bel koker k dobrimu, nje pamet ne seže dalej koker se sprostitarajo nje očesa inu njo bel regirajo nepametne želje koker pamet — sicer vam se bo prgodilu, koker se bo nocoj botru Andražu, kateri je dal svojmu sinu Drejčetu pet tavžent dukatov. Ali vtem kir on ga je bil poslal v Padovo inu v Benetke, Drejče nej bil šel iz Padove v Benetke, temuč v Rim špendat inu zeppravlat taiste dukate. Boter Andraž pak, kadar je le-tu zvejdal, koker nor teče v Rim s svojim hlapcam Šimnam.¹⁷ Glihi viži pride tudi Špelca, Drejčetova nevesta, katera je bila zvejdela, kaj je Drejče sturil inu se je bala, da on nje ne bi v špotu inu scaganu zepustil. Ona je šla s staro Barbaro v Rim, na poti pak se ona preoblejče v moškiga. Kadar sta bili pršli v Rim, tedaj se... vener, kaj bi govuril, vse kar se bo kuli prgodilu, vse vam bo le-ta komedija sama povejdala, zatu prosim, de andahtlivu inu flisnu pošlušate inu gledate, zekaj, ako nam dobru hočete, tako mi inu naša igra vam bode luba inu dopadeča; ako pak drugači sturili, taku bi tudi lejpa komedija vam se zdejla grda, a le-temu bi bili krivi vi sami inu nikar komedija. Ali dokler vejn, da ste dobri, taku tudi samu dobru bote mislili inu govorili. Za hudobne pak ne maramo.

Prpravite tedaj vaš jezik k molčanju, vaše oči h gledanju inu vaše ušesa k poslušajnu — ter začnemo.

ne in tudi nobeni drugi osebi nikar. Zakaj mladost je norost in zlodej jo prej k slabemu kot k dobremu vleče, njena pamet pa ne seže delj kot njene oči. Naučite se tega, da se vam ne bo zgodilo, kakor se bo nocoj Dundo Maroju, ki je svojemu sinu Maru pet tisoč dukatov dal in ga preko Ankone v Florenco poslal, da bi sukná nakupil. A malopridni sin iz Ankone ni odšel v Florenco pač pa naravnost v Rim, da bi čimprej zapravlil tiste dukate. In res jih je kaj hitro zapravlil. Ko Dundo Maroje to zve, si ves razkačen s svojim služabnikom, nekdanjim krčmarjem Bokčilom za pot v Rim nabrusi peté. Prav takrat se tudi Pêra, Marova nevesta, ki je zvedela za njegove grdobje in se bala, da ga ne bi kaka druga ženska zmešala — in v Rimu je finih in radodarnih žensk! — s staro svojo pestunjo Babo v Rim podá in se na poti preobleče v moškega. In ko sta v Rim prišli — takrat pa: stari Dundo skoporitec pa sin Maro pa Laura, prva rimska kurtizana — Uh! u! ua! Kaj bi govoril! Vse vam bo naša komedija razložila, če boste pazljivo poslušali in natanko opazovali. Če pa ne boste in bi vam naša komedija ne bila všeč, potem boste krivi vi in ne mi in še najmanj komedija.

Prpravite torej jezik k molčanju, oči k opazovanju in ušesa k poslušanju! Mi pa lahko začnemo!

Marin Držić et ses oeuvres sur les scènes des théâtres slovènes

Dans cet extrait tiré d'un essai plus important l'auteur énumère d'abord toutes les traductions en slovène des oeuvres de Marin Držić, auteur dramatique ragusien du 16ème siècle: Dundo Maroje (traducteurs: M. Rupel, M. Mahnič, B. Hartman), »Plakir« (traducteur J. Dolar), »Tripče de Utolče« (traducteurs J. Moder et M. Sancin), »L'avare« (traducteur M. Mahnič). Il traite ensuite de façon critique les différents rapports des traducteurs envers l'oeuvre originale (changements, modernisation et aussi vulgarisation de M. Držić). A la fin il compare un passage de Držić à trois traductions ou adaptations, celles de Fotez, Rupel et Mahnič.

¹⁷ V drugi redakciji Botra Andraža (iz l. 1959) beremo: ...s svojim hlapcam Šimnam, de bi njemu eno zagodel. Eno drugo bo njemu zagodla Špelca...